

УДК 1(091)

*Анатолій Салій,
кандидат філософських наук, доцент
ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія»,
м.Полтава, anatoli.salj@gmail.com*

Контекст мовчання у поглядах Семена Франка і Володимира Лосського

Феномен мовчання вважається одним із найзагадковіших актів поведінки людини у стосунках із суспільством і самим собою. Аналізуючи основні аспекти мовчання у С.Франка і В.Лосського, автор звертає увагу на релігійний контекст цього явища. Особливі акценти ставляться на такі практики як аскетизм і старцівство. Кожен з мислителів по своєму інтерпретував ситуацію мовчання, але важливими схожими рисами можна вважати сприйняття цього акту як елементу священної дії, ставлення до Святині та Священної традиції.

Ключові слова: мовчання, «людина-мовчазна», відчуженість, аскетизм, старцівство, Боголюдство, мовчазна молитва.

Осмислення проблеми мовчання перебуває у тісному взаємозв'язку з темою аскетичної самотності та старцівської відчуженості і може розглядатися як невід'ємна складова цих явищ. І якщо ми говоримо про те, що відлюдник самотійно, а головне, добровільно зголошується на ізоляцію, то обов'язковим елементом цього процесу буде і мовчання, яке сприйматиметься як допоміжний фактор у досягненні внутрішніх сенсів буття. Недаремно деякі із самітників називали себе мовчальниками і добровільно приймали на себе обітницю німоти [2, с.88]. Це одночасно може бути і випробуванням, і мати за мету досягнення внутрішнього прозріння. Хоча можна мовчати і, одночасно, відчувати власне буття.

Починати ми можемо хоча б з того, що і сучасна людина – це переважно «людина мовчазна». Уся її сутність спрямовується на те, щоб реалізувати у першу чергу себе і свій внутрішній світ, задовольнити власні потреби. Та говорячи про сучасний світ, як простір систематичного контакту, ми готові

визнавати, що людина у ньому завжди німа. Адже уже немає світу, який існує для людини, існує безкінечний простір у якому людина сліпо рухається у порожнечу. «Людина мовчазна» намагається інтерпретувати світ у самій собі. Вона вже не тлумач, вона споживач, який нікому і нічого вже не здатен запропонувати.

Власне, усвідомлено мовчати здатна тільки людина, тільки вона може утримувати тишу через слово і усім своїм життям. Європейська філософія не мовчить зовсім не тому, що не має поваги до мовчання. Просто говоріння, поряд із утаємниченим мовчанням, сприйматиметься як дерзання, або навіть порушення спокою [1, с.4]. Це означатиме, що мовчання розглядатиметься як певний духовний стан, один із важливих способів світосприйняття і світовідчуття і, у доповнення до цього, як один із важливих способів комунікації і передавання інформації. Мовчання, як екзистенційна ситуація, здатне висловити те, про що змовчить світ. Ціле мереживо загадкової символіки нашої поведінки, наше ставлення до світу, демонструє таку форму мови, яка підкреслює наш внутрішній стан. Тому і важкість мовчання може виникати не від неможливості виразити себе, а від того, що людина не може впоратися сама із собою.

Мовчання, так само як і говоріння багатозначне. Як прихованість інформації або якась недомовленість, мовчання може позиціонуватися як один із елементів семантики слова, коли воно потребує вигляду замовчування. До того ж, мовчання являє собою і широкий простір, який дає змогу подолати притаманну людині обмеженість словесного виразу [3]. А враховуючи, що слово це, у першу чергу, засіб вираження думок, маючи на увазі пізнання через поняття, то реальність сама залишається невимовною і невисловленою. Ми говоримо і можемо думати про неї, але не маємо змоги висловлювати і осмислювати її саму. Семен Франк говорив у такому випадку про споглядальне знання, яке є по суті німим, мовчазним і невимовним знанням [7,с.317].

Реальність у її конкретності, тобто її металогічній єдності, незбагненна, хоча і не у тому сенсі, щоб вона була недоступною для нас, або прихованою, щоб ми не могли про неї щось знати. Навпаки, усе наше знання виходить із цієї

реальності і до неї ж має стосунок. Тому, для С.Франка, споглядання і залишається первинним знанням, нехай навіть воно, як зазначалося, залишається німим і мовчазним.

Власне до мовчання С.Франк ставився по особливому. Це помітно і у тому, як він розуміє таку особливість людського сприйняття як Святиня, акцентуючи увагу на неадекватності будь-якого її лінгвістичного позначення. Фактично, для С.Франка, перед лицем Святині повинна замовкнути усіляка людська мова. Говорити про неї прямо справа невдячна і блюзнірська. Єдине, що може бути адекватне святості цієї реальності – це саме мовчання. Мовчання тихе, нечутне і невиразне, така собі насолода самою її присутністю в нас і, одночасно, для нас. Схожу тенденцію мислитель помічає в «Упанішадах», а особливо у розповіді про мудреця, який на численні запитання учня про те, що власне є Брахман, відповідає цілковитим, спокійним мовчанням. Таким чином, намагаючись пояснити вкрай здивованому неофіту, що саме цим він повідомляв йому саму не висловлювану словами сутність того, про що йшлося [7,с.640]. Тому єдино можливе пряме говоріння може бути не про Святиню, а до неї. І важливо не забувати, що характерною особливістю світогляду С.Франка в даному контексті буде розмежування індивідуальності та суб'єктивності, особливо акцентуючи увагу на тому, що індивідуальності, яка розглядатиметься завжди у власній одиничності та неповторності, належатиме самостійницьке начало, яке матиме величезне значення для самобуття, а отже може визначатися як загально значиме. Одночасно, як говорив Семен Франк: «...чиста суб'єктивність, в її всезагальності буде тим, що уособлює і розділяє людей, тим що формує ізолююче начало безпосереднього самобуття» [7,с.412].

Важливо пам'ятати, що С.Франк намагався розглядати особистість через призму її безумовної одиничності, унікальності та неповторності. Але, як видається, ця одиничність, унікальність і неповторність не може бути рівнозначною внутрішній замкненості, абсолютній суб'єктивності та самотності. Тим не менш, підґрунтя для метафізичного оптимізму звичайно ж існує і С.Франк пов'язує його з ідеєю Боголюдства. І у такій ситуації людина вже не може бути самотньою, божественне слово як «світло у темряві» дає їй

надію, віру і розуміння власного призначення у цьому світі. Власне у С.Франка досить своєрідно співіснують християнське Боголюдство і антична героїка. Людині античності, на переконання С.Франка, дуже складно знайти себе у загальному, вона неначе розчиняється у ньому. У такому світі може панувати не особистість, не Бог, а тільки спрощене і розчленоване загальне. Франк його намагається описати як «царину пластичної краси, яка є замкненою і такою, що покоїться у самій собі»[6,с.141]. Хоча в античному світі і сама людина є ніщо, яке намагається самоствердитися і, таким чином, прагне створити своє особливе «так», що у свою чергу буде не буттям і не всезагальним, а одиничністю.

Людина у собі є особливою формою приватності, яка не дивлячись ні на що, прагне тільки того, щоб залишитися у межах цієї приватності, навіть якщо по своїй сутності вона буде прямою протилежністю Богові, як загальному і всеохоплюючому. І якщо ми будемо виходити, у даному випадку, із сутностей, то між людиною і Богом може бути тільки одна ситуація – ворожнеча. Хоча варто пам'ятати, що людина містить у собі не тільки чисту сутність, не тільки чітке «так», але і суто особистісне «ні» - заперечення, яке є проявом свободи. На думку С.Франка у цьому і полягатиме так звана «самість» людини, її наполегливість, її самовпевненість і норавливість. У цьому уся сутність людини, вона «сама». Одне тільки не добре для С.Франка, що «сама» людина абсолютно самотня, вона не проговорена, відчужена від інших і змушена протистояти усьому – Богові, суспільству, світові. І найбільш гостріше усвідомлює людина свою самотність перед своїм кінцем: «... немає більш впертого і зарозумілого усамітнення аніж те, яке відображається на обличчі мерця» [6,с.141]. Дуже важливим у цьому є те, що людина, як особистість – це частина світу, той, хто бере активну участь у його створенні; але як «самість» - вона сама у собі суще, за усіма ознаками – мета етична, не сприймає існуючих норм і суспільних принципів. Саме таку людину подарувала світові античність у вигляді героя трагедії. Адже такий герой живе і помирає у мовчанні, навіть коли він розмовляє, то говорить не з іншими, він розмірковує не розкриваючи

мовчанку. Та й прагне він тільки одного – безсмертя, вічного збереження себе, а це залишає його поза світом.

Дещо у схожому ракурсі розуміє феномен мовчання ще один із найяскравіших представників російської інтелектуальної еміграції В.М.Лосський, для якого це дійство прямо пов'язується із трансляцією Священних Переказів церкви. Вже саму сутність цього В.Лосський і називає «мовчанням»: «В Одкровенні, – пише він, – містяться особливі зони мовчання; зони, які недосяжні для слуху пересічних людей[5,с.523]». Посилаючись на св. Василя Великого, мислитель говорить також про особливу форму переказу, неначе це якийсь морок, яким користується Святе Письмо і який теж є цією мовчанкою; щоб сенс вчення – для користі тих, хто читає – сприймався без видимої легкості і простоти.

Таке мовчання Святого Письма від нього самого невід'ємне, адже передається Церквою разом із словами Одкровення як одна із найважливіших умов їх сприйняття. Фактично, це може означати те, що і мовчання як таємнича тиша, і темрява невидимої істини, не можуть суперечити слову Божому, а вони існують разом з ним. Дух так само може сприйматися як мовчання і дихання, без якого слово перетворюється на неживе, сухе, системне і буквене. Саме так, на думку В.Лосського, людина має рухатися до Бога. І якщо вона не звертається до Нього із власної волі і відповідно власних бажань, з повною відповідальністю і щирою вірою, то зцілитися від згубного світу не зможе. Діяльна молитва починається із плачу і слова, вона призводить до безпристрасності і молитовної межі. Та розкривається серце до Бога у молитві споглядальній, молитві мовчазній. Саме така молитва є розмовою з Богом; розмовою, яка здійснюється утаємничено, глибоко внутрішньо. В.Лосський говорить про «мовчання розуму»[4,с.316 – 317], яке стає вище молитви, бо є станом майбутнього, коли святі, у хвилини поглинання їхнього ества Духом, не молитвою моляться, а здивуванням наповнюються. І таке «захоплення», «здивування» розуму в стані «мовчання» або спокою, часто називають «несамовитістю»: людина виходить зі своєї замкнутості, буттєвості і не може

визначитися, де перебуває: чи у цьому часі, чи у «житті вічному», бо не належить більше самому собі, а належить Богові.

Список літератури:

1. Бибихин В.В. Слово и событие. Писатель и литература / Владимир Бибихин. – М.: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке, 2010. – 416 с.
2. Катюхина Т.В. «Человек молчащий» как предмет исследования философской антропологии // Вестник РУДН. Серия: Философия. – 2009. - №4. – С.86 – 92
3. Куземина Е.Ф. Молчание как выразитель говорения // Теория и практика общественного развития. – 2008. - №1.
4. Лосский В.Н. Очерк мистического богословия Восточной церкви. Догматическое богословие / Владимир Николаевич Лосский. – СТСЛ, 2012. – 586 с.
5. Лосский В.Н. Предание и предания // Лосский В.Н. Богословие и Боговедение. – М.: Издательство Свято-Владимирского братства, 2000. – С. 513 – 544
6. Франк С.Л. Мистическая философия Розенцвейга // Путь. – 1921. - №2. – С. 139 – 148
7. Франк С. Л. Непостижимое. Онтологическое введение в философию религии / Семен Людвигович Франк // Франк С. Л. Сочинения. – Мн.: Харвест, 2000. – С. 247 – 796.

References

1. Bibichin V.V. Slovo i sobytie. Pisatel i literatura / Vladimir Bibichin. – М.: Russkiy Fond Sodeistviya Obrazovaniyu i Nauke, 2010. – 416 s.
2. Katyuchina T.V. «Chelovek molchashchiy» kak predmet issledovaniya filosofskoy antropologii // Vestnik RUDN. Seriya: Filosofiya. 2009. - №4. – S. 86 – 92

3. Kuzemina E.F. Molchanie kak vyrazitel govoreniya // Teoriya i praktika obshchestvennogo razvitiya. – 2008. – №1
4. Losskiy V.N. Ocherk misticheskogo dogosloviya Vostochnoy Tserkvi. Dogmaticeskoye bogoslovie / Vladimir Nikolayevich Losskiy. – STSL, 2012. – 586 s.
5. Losskiy V.N. Predanie I predaniya // Losskiy V.N. Bogoslovie I bogovedenie. – M.: Izdatelstvo Svyato-Vladimirskogo Bratstva, 2000. – S. 513 – 544
6. Frank S.L. Misticheskaya filisofiya Rozentsveyga. – Put. – 1921. - №2. – S.139 – 148
7. Frank S.L. Nepostizymoe. Ontologicheskoe vvedenie v filosofiyu religii / Semen Ludvigovich Frank // Frank S.L. Sochinenia. – Mn.: Charvest, 2000. – S. 247 – 796

Saliy Anatoliy; Candidate of Philosophy, docent, Higher state educational establishment of Ukraine “Ukrainian medical stomatological academy”, Poltava, Ukraine, anatoli.salj@gmail.com

Context of silence in the views of Semen Frank and Volodymyr Lossky.

The phenomenon of silence is considered one of the most mysterious acts of human behavior in relations with society and themselves. Analyzing the main aspects of silence in works S.Frank and V.Lossky, the author draws attention to the religious context of this phenomenon. Special emphasis is put on such practices as asceticism and elderly people. Each of the thinkers interpreted the situation of silence in its own way, but important similar features can be considered perception of this act as an element of sacred action, attitude to the Holy and sacred traditions.

Key words: silence, "man-silent", alienation, asceticism, starvation, divine, silent prayer.